

PROBLEMI SODOBNE DRUŽBE

TEMELJNE ALTERNATIVE SODOBNIH DELAVSKIH GIBANJ

Vlado Vodopivec

Različna spoznanja političnih, ekonomskih in socialnih interesov in ciljev delavskega razreda in utemeljevanja tem ciljem primerne strategije delavskega gibanja, ki so bila na začetku stoletja vsebina nasprotij med revolucionarnim in reformističnim krilom, so do današnjega časa temeljni vzrok neenotnosti v mednarodnem delavskem gibanju. Ta se kaže kot nasprotje med reformistično alternativo opredeljevanja za sporazumevanje s kapitalizmom in za politiko bojev za neposredne interese delavskega razreda, ki mu v obstoječem sistemu zagotavljajo vedno ugodnejši ekonomski položaj, in med revolucionarno alternativo, ki odklanja kapitalizem, se zavzema za politiko čakanja in priprav na situacijo, ko bodo zaradi krize sistema najugodnejše možnosti za revolucionarni prevzem oblasti in vzpostavitev socializma.

Toda zaradi spremenjenih družbenoekonomskih in političnih razmer, novega razmerja sil v svetu in sprememb v položaju obeh antagonističnih razredov klasične alternative ne kažejo več ustrezno resničnih interesov, ciljev in možnosti delavskega razreda. V obeh alternativah se socializem spreminja v metafizični cilj, v »pričakovanje Godota«, ki ga ni, kot je zapisal neki francoski publicist. Reformizem ga še samo v besedah omenja, v praksi pa pospešuje integracijo »družbe izobilja« in sam odpravlja avtonomijo delavskega razreda v sistemu, ki zaradi svoje sposobnosti, da zadovoljuje elementarne potrebe, ni več absolutno nesprejemljiv.¹ Tradicionalna revolucionarna alternativa napoveduje socializem kot posledico neogibne splošne krize sistema, ki pa je zaradi današnje stabilizacije vedno manj verjetna. Do nastopa krize pa dopušča ekonomske in socialne boje za zadovoljitev neposrednih potreb delavskega razreda.

Ko je v obeh klasičnih alternativah postalo podobno problematično uresničevanje zgodovinskih ciljev in ti cilji sami, se je v delavskem gibanju začela konstituirati »tretja alternativa«. Ta znova aktualizira pomen zgodovinskih interesov delavskega razreda v strategiji delavskega gibanja in jim podreja boje za bližnje in vmesne cilje. Ti dobivajo revolucionaren pomen, če s spreminjanjem dosedanjih struktur zagotavljajo večjo moč delavskega razreda, potiskajo kapitalistične sile k umiku in v globalni strategiji približujejo »končne« cilje kot rezultat v doseganju bližnjih in vmesnih ciljev.

V današnjih razmerah ni več, kot za Lenina, Roze Luxemburg in Bernsteina, dilem »reforma ali revolucija«. Temeljne alternative so ali sistematično in revolucionarno spreminjanje kapitalističnega sistema

¹ André Gorz: *Zur Strategie der Arbeiterbewegung im Neokapitalismus* Frankfurt, 1967 str. 9.

in njegovih struktur, ki z afirmacijo delavskega razreda ustvarja objektivne in subjektivne možnosti za socialistično preobrazbo družbe ali »pričakovanje Godota« kot eshatološke usode, posledice samodejnega razvoja ali katastrofe. Revolucionarna in reformistična koncepcija se zaradi tega razkrivata v drugačni luči kot v polemiki med Leninom, Rozo Luxemburgovo in Bernsteinom in kakor se še danes ideološko mistificirano prikazujeta. Razpoznavni znak za reformizem ni več opredeljevanje za reformo, temveč oddvajanje bitk od socialistične perspektive za današnje cilje. To pa karakterizira tudi klasično revolucionarno alternativo. Bistvo resnično revolucionarne teorije pa je, da neposredne cilje in naloge usklaja z revolucionarno perspektivo in si današnje naloge določa v kontekstu revolucionarne strategije.

Družbeni vzroki obeh temeljnih alternativ so še vedno v protislovnosti delavskega razreda in njegovega položaja v kapitalizmu. V polemiki z Bernsteinom in Leninom je na te vzroke opozorila Roza Luxemburg. Delavski razred je v kapitalizmu po besedah Roze Luxemburgove izpostavljen pritiskom, ki ga usmerjajo v zadovoljevanje neposrednih potreb in v uresničevanje neposrednih ciljev, obenem pa izpostavljen pobudam, ki provocirajo razumevanje svoje lastne situacije in globalno spoznavanje družbenih problemov, kar ga usmerja v spreminjanje družbenih odnosov v temeljih in v preseganje obstoječe situacije. Ta ambivalenca je vzrok, da se zavzema za reformo in za revolucijo glede na vsakokratne možnosti in ni niti samó revolucionaren niti samo pripravljen boriti se za reforme.²

Vsebina temeljnih alternativ v sodobnih delavskih gibanjih in tudi način, kako se danes predstavljajo in uveljavljajo, so posledica ekonomskega in političnega razvoja, zlasti po drugi vojni in jih je mogoče razumeti v kontekstu tega razvoja.

I

Po koncu druge vojne in zmagi nad fašizmom so se močno okrepile sile socializma v mednarodnem obsegu: delavske stranke so v kapitalističnih deželah prevzele soodgovornost za ekonomsko, politično in socialno rekonstrukcijo, v socialistični prostor pa so stopile nove dežele, ki so se same ali ob pomoči sovjetskih armad osvobodile. Kapitalizem je bil v defenzivi in kazalo je, da bo mednarodno delavsko gibanje, ki je v povojni situaciji premagovalo stara nasprotja, odločilno vplivalo na evropski in svetovni družbeni razvoj.

Že v nekaj letih so se ta pričakovanja pokazala za neutemeljena. Sovjetska zveza, v ekonomskih kapacitetah bolj prizadeta zaradi vojne in fašistične okupacije kot Nemčija, je države, ki so ob navzočnosti njenih armad sprejele socializem in začele preobrazbo družbenih struktur in prišle v njeno območje s silo, proti njihovim objektivnim interesom podredila svoji ekonomski rekonstrukciji in začela usmerjati

² Lelio Basso: Integracija i njeno naličje, Kulturni radnik 1968/1—2, str. 88.

njihov ekonomski in družbeni razvoj.³ Pritisk se je še stopnjeval, ko je postalo očitno, da ZDA, od posledic vojne najbolj nedotaknjena kapitalistična sila, njene rekonstrukcije ne bodo podprle. S terorističnimi metodami, znanimi izpred druge svetovne vojne, je SZ v novih socialističnih državah in v komunističnih gibanjih izsilila priznavanje svojega vodstva in te države dejansko spremenila v sodobne »kolonije«, komunistična gibanja pa v instrument svoje politike. Zaradi tega so ustanovili kominform, je izbruhnil spor z Jugoslavijo, so uprizorili proces proti komunističnim politikom v ČSSR, na Madžarskem, v Romuniji in v Bolgariji, so ustanovili SEV in Varšavski pakt, spustila se je še »železna zavesa«, in zaprla socialistični prostor pred kapitalistično Evropo. Taka politika SZ je novim socialističnim deželam onemogočila preobrazbo, bolj razvite je celó politično, ekonomsko in moralno potisnila na nižjo stopnjo, kot so jo dosegle pred vojno.

V kapitalističnem svetu pa so se ZDA dvignile nad druge, zaradi vojne hudo prizadete države. Za ameriške politične in ekonomske aspiracije je navzočnost SZ v Evropi in njen obstoj sploh pomenil nevarnost, ki ogroža stabilizacijo kapitalizma, v kolonialnem svetu pa spodbuja revolucionarno vrenje. Zato si je ta politika postavila za cilj, da Sovjetsko zvezo iztisne iz Evrope z vsemi sredstvi političnega, ekonomskega in vojaškega pritiska. Z Marshalovim načrtom je uspela odločujoče vplivati na politiko zahodno evropskih držav, zlasti na razvoj v Zahodni Nemčiji. Pritiskom se niso mogle upreti niti socialistične vlade, kot npr. laburistična v Veliki Britaniji, saj je po vojni sama del industrije nacionalizirala, v Zahodni Nemčiji pa je kot okupacijska oblast podobne ukrepe, ki so jih predlagali nekateri nemški politiki, odklonila. Privlačna ameriška pomoč je za ČSSR in Poljsko povzročila še hujše posledice. Vlade teh držav so Marshalov načrt najprej sprejele, nato se mu pa na pritisk SZ odpovedale, račun pa so plačali nekateri politiki z življenjem.⁴ Poleg tega si ZDA v »hladni vojni« utrjujejo položaj v Evropi z ustanovitvijo pakta NATO in drugimi oblikami ter postanejo odločilen dejavnik evropske zahodne politike.

Konstituiranje antagonističnih blokov je obnovilo in poglobilo stara nasprotja v delavskem gibanju. Komunistične stranke so sprejele znova vlogo orodja politike SZ z ideološko predpostavko, da je samó podrejanje tej politiki revolucionarna alternativa. Reformistične stranke pa so se v vseh bistvenih vprašanjih solidarizirale s politiko meščanskih strank, začele izgubljati naravo delavskih strank in se spreminjati v ljudske stranke, in to nekaj let kasneje potrdile v svojih programih.

Okrog leta 1956 je bila rekonstrukcija sovjetske ekonomike končana do stopnje, ko je SZ lahko stopila kot enakopraven partner v oboroževalno in kozmično tekmo z ZDA. Ker pa so bili njeni ekonomski napor

³ Wolfgang Abendroth: Sozialgeschichte der europaischen Arbeiterbewegung, Frankfurt 1965, str. 165 in sl.

⁴ Evgen Löbl-Dušan Pokorny: Die Revolution rehabilitiert ihre Kinder, Wien 1968, str. 26 — Löbl poroča in potrjuje z dokumenti, da je bilo vprašanje ameriške pomoči in gospodarskega sodelovanja z zahodom začetek in osrednja tema »imperialistične zarote« in procesa proti Slankem ter drugim politikom, katerega so neposredno režirali pooblašenci sovjetske politične policije.

obrnjeni predvsem k temu cilju, ki ga je dosegla z nasilnimi metodami in na račun individualnega in deloma tudi splošnega standarda, je industrijsko razviti kapitalistični svet zadržal še vedno pomembne prednosti. Ta svet se je z razumno uporabo dosežkov tehnično znanstvene revolucije spreminjal v »družbo izobilja« tudi z uporabo represivnih metod, ki pa so rafinirano prekrivale dimenzije nasilja in ustvarjale videz, da postaja svet vedno večje politične in socialne svobode. Očitno so takšna spoznanja v SZ narekovala opuščanje togih birokratskih metod v vodenju ekonomike, priznavanju več samostojnosti socialističnim državam in komunističnim gibanjem, v mednarodnih odnosih pa politiko pomirjanja. Znaki nove orientacije so bili: XX. kongres KP SZ, bolj strpna klima v notranji politiki, dopuščanje iskanja razumnejših gospodarskih konceptov in večja svoboda kulturnega ustvarjanja, razpušitev kominforma in pomiritev z Jugoslavijo itd.

Nenadoma so se začele majati birokratsko politične strukture v satelitskih državah. Na Poljskem in Madžarskem so se pripetili eksplozivni dogodki že leta 1956, v Romuniji in ČSSR pa so potekali procesi liberalizacije previdneje in dozoreli šele v zadnjih dveh letih. Emancipirala so se tudi komunistična gibanja, zlasti dve najmočnejši stranki, italijanska in tudi francoska.

Medtem pa se je SZ že začela vračati k politični orientaciji in metodam iz stalinskega razdobja. Presnavljanje in vrenje v socialističnih državah, v komunističnih strankah in v sami SZ, nastajanje novih političnih, ekonomskih in kulturnih konceptov, kritična razmišljanja o preteklem razdobju, so neogibno zadela ob ideološke tabuje institucionaliziranih birokratskih struktur in jih pričela eksistencialno ogrožati. Njihova moč, ki je temeljila na vodilni vlogi SZ, na blokovski politiki in na podpori komunističnih strank, je bila načeta, ko so se v razvitejših sredinah začeli porajati sodobnejši teoretični projekti socializma ter postajati družbena praksa. Sporna je postala vodilna vloga SZ v socialistični preobrazbi sveta. Ker pa se vsaka birokracija identificira z idejo, so se te strukture vznemirile zaradi usode socializma. Ta je v njihovi ideologiji odvisna od ravnotežja supersil in njune enakovrednosti v oboroževalni in kozmični tekmi, to pa omogoča taktično koeksistenco, tihi boj za tretji svet in priprave za medsebojni obračun, ki naj se konča z zmago »socializma«. Toda ravnotežje zagotavlja sovjetski zvezi obstoj bloka, ne prostovoljna socialistična skupnost. Vodilna vloga SZ, ki temelji na njeni vojaški moči, ne na privlačnosti njene socialistične prakse, političnih, socialnih, ekonomskih, kulturnih prednosti njenega sistema, zaradi katerih bi se delovni ljudje v kapitalizmu lahko odločali proti sistemu, v katerem živijo, pa je jamstvo za zmago »socializma«.

Tako so birokratski politični vrhovi SZ posegli po že odklonjenih sredstvih pritiska in jih začeli uporabljati proti tistim silam v socialističnih državah in komunističnih gibanjih, ki so postale nevarne v strategiji takšnega socialističnega gibanja, kakršno ustreza njihovim ideološkim predstavam. Kakor vsaka restavracija, tudi današnja restavracija stalinizma ni preprosta. Po eni strani terja hujše nasilje, ki ga z ideološkimi frazami ni mogoče mistificirati, kar se je pokazalo pri okupaciji ČSSR, po drugi strani pa je vsako nasilje pri restavraciji limitirano in praviloma nesposobno vzpostaviti staro stanje. Ne samo v Jugoslaviji,

tudi v ČSSR, Romuniji in celo Madžarski družbenih procesov, v katerih se je začela afirmirati demokratična, socialistična alternativa, ni mogoče več odpraviti, čeprav jih restavradorji zaustavljajo. Ni jih mogoče tudi izbrisati v delavskih gibanjih, kjer se demokratično komunistično gibanje vkljub vsem intervencijam in pritiskom z revolucionarnim socialističnim krilom na realnih spoznanjih današnje družbenoekonomske, politične in duhovne situacije konstituira kot nosilec alternative, ki si socializma ne obeta od sovjetskega orožja, temveč ga razume in pripravlja kot samoosvoboditev delovnih ljudi.

II

»Tretja alternativa« ni nastala hkrati in na enem mestu. Rodila se je v povojnem razdobju kot rezultat kritičnih, teoretičnih razmišljanj o bistvu družbenoekonomskih in političnih procesov v kapitalističnem in socialističnem svetu in kot rezultat prakse delovnih ljudi v visoko razvitih industrijskih in nerazvitih socialističnih družbah. Navrgle so jo spoznanja o krizi socialističnega sveta in protislovnih učinkov kapitalističnega razvoja in njegove prikrita krize ter spoznanja današnje situacije v svetu, ki obeta ljudem svobodo in jim grozi z uničenjem. Nastala je v iskanju realnih perspektiv, kako preseči to situacijo, potem ko so se optimistične napovedi paternalistično razpoloženih političnih in gospodarskih managerjev neokapitalizma in njihovih glasnikov izkazale enako varljive, kot so varljive perspektive, ki jih ponujajo državni in politični birokratji socializma in njihova propaganda. Porodila jo je potreba po realnih ciljih in po akciji za njih doseganje, potem ko so prišli ljudje do spoznanja, da so ideološki cilji, s katerimi so se utemeljevale obstoječe politične strukture obeh sistemov, metafizika, ki obsoja ljudi, da pričakujejo Godota, zaradi česar izgublja življenje vsak globlji smisel.

Ta »tretja alternativa«, kot naša teorija in praksa, kot kratek poljski oktober, kot revolucionarni trenutek madžarske revolucije, kot češkoslovaška pomlad, kot spoznanje in praksa delovnih ljudi v kapitalističnem svetu, ni konstituirana teorija, sistem in ideologija. Njena prednost je, da je odprta teorija, ki se konstituira, verificira in korigira. Dokazuje pa že danes sposobnost, da se upira ideološki metafiziki in revalorizira revolucionarno upanje za socialistično perspektivo in spodbuja akcijo za realne družbene cilje. Tak njen nastanek še zlasti dokazuje, da je odsev današnjih potreb in možnosti presegati obstoječe stanje.

Zares revolucionarna alternativa preseganja obstoječega ne more odreči delavskemu razredu v politični akciji vodilne vloge. Emancipacija družbe in človeka je lahko samo posledica emancipacije razreda in pomeni ukinitve temeljnega protislovja kapitalistične družbe. To ni fetišizacija, kajti še takó organizirani delavski razred, ni sposoben spontano in brez revolucionarne teorije, ki postaja njegova zavest, opraviiti svoje objektivne zgodovinske naloge. Danes je teoretično odprto vprašanje, kaj je delavski razred. Gotovo v sodobni organizaciji dela in v sodobni tehnologiji ni isto kot v klasični teoriji. V znanstveno-teh-

ničnem razvoju, ko postaja vse bolj produkcijski faktor znanje, ne bo mogoče te socialne kategorije omejevati na nekatere proizvajalce, ki v delovnem procesu opravljajo fizične operacije, čeprav s strojem. Vse večji pomen umskega dela ne opravičuje, da bi sramežljivo opuščali pojem delavski razred in iskali nove pojme, kot da je prejšnji pridržan samo za »klasičnega delavca«. Toda to je vprašanje temeljitejših teoretičnih razmišljanj, ki se ne bodo smele zaustavljati ob ideoloških fikcijah. Integracija v neokapitalistično družbo, apatija in depolitizacija, kateri se prepušča, kar ugotavlja sodobna teorija, mu ne morejo vzeti vloge nosilca socialistične preobrazbe. Ti pojavi so posledica »razumnosti« neokapitalizma, ki je navidez razveljavil teorijo o absolutnem obubožanju, dosegel z ideološko manipulacijo »prostovoljno podreditev« kapitalistični družbi, pa tudi posledice odsotnosti ali nemoči zavestnih socialističnih sil, da delovnim ljudem omogočajo spoznati njihovo resnično družbeno situacijo, kar postavlja v ospredje tisto plat njegove ambivalence, ki jo je poznala že Roza Luxemburg, ne pomeni pa izgubo sposobnosti, da spoznava interese, katere kapitalizem duši, zaradi česar postaja njegov položaj vkljub »izobilju« neznosen.

Spremembe v razvitih družbah, zaradi katerih se kažejo kot družbe harmonije, enakosti in svobode, kar odpravlja potrebo po klasičnem socialnem protestu, temeljno protislovje pa takó prikrivajo, da postaja večini nerazpoznavno, potrjuje, da je klasična teorija revolucije neuporabna, model socializma in revolucije, ki se prikazuje kot edino obvezen, pa lahko velja le za določen prostor in čas.

Veljavnost tega modela vzdržuje alternativa, kaj si obeta socializem od obračuna med kapitalizmom in socializmom celo proti volji delovnih ljudi v razvitejših družbah, z višjim standardom in z več demokracije, za katere ostaja model nerazvitega socializma nezanimiv.

Samo novi argumenti, ki provocirajo spoznanja, da je treba zadovoljiti zgodovinske interese delavskega razreda, lahko v razvitejši zavesti provocirajo tudi pripravljenost aktivnega boja za preseganje temeljnih protislovij prek vrnitve vmesnih ciljev. Takšni argumenti so predvsem intelektualni, moralni in kulturni, in sicer le v nerazvitih družbah, ker elementarne potrebe še niso zadovoljene. Socializem postane zato privlačen, če bo postalo očitno, »da jamči družbi višje človeške kvalitete več izobrazbe in morale, več življenjskega smisla in več demokracije.«⁵

Tako perspektivo daje teorija, ki kritično spoznava naravo sodobnega kapitalizma, njegove prikrite destruktivne učinke in njegovo dehumanizacijo, čeprav je visoko produktiven in učinkovit. Ta teorija ne zanemara dosežkov znanstveno-tehničnega razvoja, temveč jih predpostavlja kot konstitutiven moment družbenega in kulturnega napredka in osvobajanja človeka in kot moment novih odnosov med ljudmi, medtem ko so v sodobni kapitalistični družbi moment reprodukcije obstoječih odnosov.

Ne gre v delavskem gibanju za krizo gibanja, temveč za krizo teorije,« piše francoski pisatelj André Gorz.⁶ Pomeni, da postane teorija delavskega gibanja šele v praksi, ko postaja zavest, in v strategiji, ki

⁵ Franz Marek: *Philosophie de Weltrevolution*, Evropa Wien, 1966, str. 147.

⁶ André Gorz, str. 28.

afirmira že v kapitalističnem sistemu delavski razred kot permanentnega kritika sistema in civilizacije v imenu novih odnosov, nove kulture in nove civilizacije. Še takó dovršene objektivne predpostavke same ne zagotavljajo socialistične preobrazbe. Pričakovanje socializma brez zavesti, ki ne ve za jutrišnje cilje in za današnje naloge in brez pripravljenosti te vednosti verificirati in dopolnjevati, je iluzija ali prevara.

Klasična razredna borba in metode političnega boja, ki jih v praksi uporabljajo samo nebitveno modificirane obe klasične alternative že pol stoletja, niso zmožne, da bi približale socializem kot projekt novega načina življenja, nov sistem medčloveških odnosov in odnosov med narodi, odnosa do dela in do narave, kot razumnejšega načina izkoriščanja znanosti in tehnike in izkoriščanja ustvarjalnosti vsakega človeka. V visoko razvitem kapitalizmu je iluzorno pričakovati, »da bo delavski razred šel na barikade zaradi nekaj odstotkov višjih plač ali za nekaj tisoč novih stanovanj«. Nikakršne dramatične krize kapitalizma ni mogoče predvideti zaradi drobnih mezdnih ali socialnih interesov, ki v »družbi izobilja« ne morejo konkretizirati razrednega antagonizma in ne povzročati krize sistema, afirmirati pa avtonomijo delavskega razreda.⁷ Zaradi tega je potrebno formulirati strategijo, ki bo sposobna v kontekstu zgodovinskih ciljev določati današnje in vmesne cilje, za katere bo delavski razred pripravljen tvegati spopade s konservativnimi silami.

III

Zanikanje ali ignoriranje zgodovinskih ciljev zaradi političnega realizma je znak v delavskem gibanju stalno navzočega reformizma. Ta reformizem sprejema neokapitalizmu »partnership«, pristaja na »koncentrirano akcijo«, postaja socialni partner kapitala in njegova socialna baza (Švedska, ZDA, Zahodna Nemčija, Velika Britanija itd.). Takšna situacija jamči večjo stabilnost sistema in njegovo dinamiko, zlasti ker se je fiziognomija delavskega razreda spremenila in postaja v najrazvitejših plasteh angažiran za modernizacijo proizvodnje in za izkoriščanje rezultatov znanstveno-tehnične revolucije. Kapitalizmu odpira možnosti, da povečuje produktivnost, zadovoljuje standard delovnih ljudi, ne da bi bilo prizadeto temeljno protislovje sistema in bi se spremenjali obstoječi družbeni odnosi.

Zgodovinski cilji v klasični revolucionarni alternativni so tudi v kapitalizmu pomaknjeni v metafiziko, čeprav se prikazujejo kot zavze-manje za revolucijo in socializem. Ideološko to pomeni za model socializma, ki je začel nastajati pred petdesetimi leti v zaostalih razmerah in ohranja kljub nacionalizaciji proizvodjalnih sredstev na poseben način protislovje med produkcijskimi silami, s katerimi upravljajo birokratske strukture in produkcijskimi odnosi. To ni klasični razredni antagonizem, temveč temeljni konflikt nerazvitega socializma, ki preformirano ohranja stara protislovja. Ta cilj pa je postavljen v čas pričakovane univerzalne krize kapitalizma in spopada med kapitalizmom

⁷ André Gorz, str. 28.

in socializmom, kar pomeni lahko kaos in uničenje. Zato je ta cilj tudi za tiste, ki spoznavajo neznanost kapitalizma, nesprejemljiv.

Cilji kot so: zgodovinski interes delavskega razreda, njegova emancipacija ter humanizacija družbenočloveške stvarnosti in sredstva kot naloge pri ustvarjanju predpostavke glede kvalitativnega spreminjanja obstoječega stanja in njegovega preseganja v materialni bazi in v zavesti so nerazdružljiva celota. Družbena praksa odloča o sredstvih in programira naloge, ki vodijo k ciljem, cilji pa so današnja hipoteza, katero družbenočloveška praksa vedno znova dopolnjuje ter na novo določa.

Spoznanja o zgodovinskih družbenih ciljnih temelje na spoznanju narave današnje situacije, oblik, v katerih se razkriva protislovje med družbeno naravo proizvodnih sil, kakršno jim še zlasti daje znanstveno-tehnični napredek, in privatno, čeprav državno lastnino teh sredstev in načinom prisvajanja.⁸ Za večino je to pritoslovje nerazvidno, ker učinkovitost razvitih industrijskih družb z zadovoljevanjem elementarnih potreb navidezno razveljavlja marksistično tezo o absolutnem obubožanju. Res v svojem nekdanjem pomenu in razlagi ne velja več, ohranja pa veljavnost kot vse večja dehumanizacija ljudi v »družbi izobilja«, duhovno, kulturno in intelektualno osiromašenje in vse večja osamljenost človeka, kar je posledica njegove integracije v sistem in njegove instrumentalizacije, in kar se kaže kot vse globlja stiska. Temu so namenjena razmišljanja npr. Ericha Fromma, Georgesa Fredmanna in drugih. »Proletarizacija« ne pomeni nič materialnega osiromašenja, temveč dehumanizacijo, izgubljanje svobode in avtonomije, ki zajema vse več ljudi.

Alternativa v delavskem gibanju, ki je obrnjena k premagovanju tega stanja, si v globalni strategiji določa kot etape realne in dosegljive cilje spreminjanja obstoječih struktur in bojov za večjo oblast delovnih ljudi znotraj struktur, mehanizmov in centrov odločanja. Oblast pa pomeni socialno silo, ki je sposobna uveljaviti proti silam kapitalizma svojo lastno voljo, novo logiko in družbeni interes.⁹ Uspešna bitka za moč v strukturah omogoča delovnim ljudem participacijo pri odločanju in vpliv na uravnavanje celotnega družbenoekonomskega razvoja. Bistvo te alternative je aktivna navzočnost delavskega gibanja v bitki za spreminjanje struktur in uveljavljanje ciljev, ki so inspirirane z logiko družbenega interesa, ne pa z logiko kapitalističnega profita in reprodukcije obstoječih odnosov, katero branijo nad družbo dvignjene elite moči.

Strategija in taktika te alternative temelji na spoznanjih, da je možno vplivati na produkcijski proces, določiti cilje dela in odločiti o rezultatih dela. Uveljavlja se na ravni urejanja delovnih razmerij kot neposreden interes obvladovati delo in tehnični razvoj, ne pa se mu podrejati, na ravni določanja ciljev dela kot potrebe, da dobi delo za tistega, ki ga opravlja, smisel, in na ravni razpolaganja z rezultati dela kot interes, da se proizvod dela ne odtuja od neposrednega pro-

⁸ To protislovje potrjujejo mnogi nemarksistični znanstveniki (Einstein, Wiener, Mlyrdal, Pauling). Na področju avtomacije, astronavičke, atomistike se zlasti kažejo obstoječi produkcijski odnosi kot absurdi. Prim. Franz Marek str. 108.

⁹ Cellio Basso, str. 105.

izvajalca. To pa so vprašanja o prioritetah, ko gre za graditev ekonomike, za interese reprodukcije delovne sile in za potrebe družbe, ne le po potrošnih dobrinah, temveč po vseh uslugah in socialnih napravah, ki so pogoj svobodnega življenja tudi v prostem času in pogoj resnične civilizacije ter kulture.¹⁰

Na ravni podjetja pomeni to premagovanje odtujenosti v proizvodnem procesu, ki jo avtoritarna organizacija vzdržuje z disciplino, hierarhijo in centri birokratskega odločanja. Temu se postavlja nasproti potreba po vse večjem samoodločanju o delovnih pogojih, delovnih razmerjih, kriterijih delitve dohodka itd. tudi v razmerah kapitalizma. V tej strategiji ne gre samo za institucionalizacijo delavskih predstavništev, temveč za take pozicije v oblasti delavskega razreda, ki je pozitivna in antagonistična kritika prioritet in ciljev kapitalističnega modela.

»Za delavca ima delo smisel kot produkcija človeškega sveta, za kapital pa kot produkcija profita« pravi André Gorz.¹¹ V boju proti izkoriščanju dela je neogibna bitka za nove cilje in proti prioritetam, ki jih ponuja kapitalizem. Samoodločanje, demokratizacija in zavzemanje oblasti v obratu se dopolnjuje z bitko za spremembo v tistih strukturah, kjer se odloča o gospodarskih namenih in delitvi rezultatov dela, o investicijah, programiranju in planiranju podjetij, gospodarskih panog, regij in celotne družbe. Gospodarski in kulturni razvoj v »družbi izobilja« ni obrnjen zadovoljitvi družbenočloveških potreb, temveč k produkciji predmetov, ki prinašajo profit ne glede na svojo družbeno potrebnost. Iz zornega kota te rentabilitete se določajo investicije v znanost, kulturo in človeka. »Razvita kapitalistična družba si ne zastavlja za cilj civilizacije družbene eksistence in družbenih odnosov ter kulture človeka, temveč civilizacije potrošnje«.¹² Dokler je morala zadovoljevati povpraševanje po proizvodih potrebnih za reprodukcijo življenja, je imela svoje naravne temelje in si je določala objektivno družbenočloveške cilje, čeprav je bil njen globlji smisel akumulacija večvrednosti. Ko pa so te potrebe, vsaj v glavnem, zadovoljene, je naravni in racionalen temelj izgubila in njena današnja mogoča racionalna utemeljitev je proizvodnja za človeško kreativne cilje. Neokapitalizem pa si prizadeva subjekte prilagoditi objektom, povpraševanje ponudbi in ne ponudbe povpraševanju. Ta manipulacija potrošnje in njeno podrejanje proizvodnji sta mogoči, ker je proizvajalec odtujen rezultatom svojega dela in je kot potrošnik v protislovju s samim seboj. Bitka, da se preseže ta odtujenost, je tudi bitka za nov potrošni model, zadovoljevanja človeško-družbenih potreb in edino mogoč odgovor kapitalističnim prioritetam, ki je sposoben demistificirati nerazumnost kapitalističnega modela.

Tako je ena od pomembnih nalog revolucionarne strategije bitka za model potrošnje, to pa je reprodukcije delovne sile, ki mora temeljiti na zadovoljevanju kulturnih in kreativnih potreb človeka, interesov novega stila življenja in kulture. To še seveda ne pomeni prehoda v

¹⁰ André Gorz, str. 72.

¹¹ André Gorz, str. 87.

¹² André Gorz, str. 87.

višjo civilizacijo. Model današnje civilizacije lahko temelji na spoznanju, da je v kapitalizmu vsakdo od delavca do znanstvenika delu odtujen in postaja življenje brez smisla. »Kajti odtujenost ni v delu, temveč je odtujeno delo«,¹³ katerega kriteriji so rentabilnost. Vrednote zgodnjega kapitalizma, ki so opravičevala akumulacijo, prehajajo v krizo in za delavsko gibanje je neogibno, da jim postavi nasproti svoje lastne, ko človek ni več sredstvo produkcije. To pa pomeni usposabljanje človeka za svobodno aktivnost in samoupravljanje na vseh ravneh.

Predvsem temeljita ta strategija in taktika na spoznanju stvarnosti industrijsko visoko razvitega sveta in perspektivah zaradi razvoja znanosti in tehnike, ki odpirajo vedno bolj pereče družbene probleme. Tipanje v neznano, nepremišljene improvizacije, revolucionarna romantika ali vztrajanje pri zastarelih dogmah poglobljajo krizo sveta, ga prepuščajo nekontroliranemu toku in aktualno stopnjujejo možnosti njegove katastrofe. »Še nikoli prej v zgodovini ni delavsko gibanje bolj potrebovalo kritične in revolucionarne teorije, ki bi odgovarjala na ta vprašanja, in še nikoli vsaj v Franciji ni bilo tako malo teoretikov, ki bi bili lahko na ta vprašanja odgovarjali,« piše Gorz.

BESEDA TUJIH AVTORJEV

RAZREDNA NESOGLASJA V POZNOKAPITALISTIČNI DRUŽBI — VLOGA INTELLIGENCE

Wolfgang Abendroth

*Z objavljanjem nekaterih aktualnih esejev različnih področij bo uredniški odbor skušal seznanjati bralce z razmišljanji vidnih znanstvenih in kulturnih delavcev zunanjega sveta o problemih, s katerimi se srečujemo v domačem kulturnem prostoru. V tej številki ponatiskujemo esej prof. Wolfganga Abendrotha, ki je bil objavljen v politični antologiji *Revolution gegen Staat?* Antologija je izšla konec leta 1968 v Zahodni Nemčiji, v njej so razni avtorji (znanstveniki, književniki, publicisti, novinarji) pojasnjevali svoja stališča do družbenih vprašanj, katera je v Zahodni Nemčiji zlasti aktualiziralo študentsko gibanje in nova levica ter tako imenovana izvenparlamentarna opozicija. — Wolfgang Abendroth, eden vidnih predstavnikov izvenparlamentarne opozicije, je profesor političnih ved na univerzi v Marburgu, ukvarja se predvsem s sodobno zgodovino nemškega in evropskega delavskega gibanja. Neposredno po vojni je bil univerzitetni profesor v Vzhodni Nemčiji, kasneje se je umaknil na zahod. Do leta 1961 je bil član SPD. S skupino, ki se je upirala politiki, ki je stranko spreminjala iz delavske v »ljudsko stranko«, se je s stranko razšel. Neposreden povod konflikta so bila stališča strankinega vodstva do upornega in kritičnega razpoloženja študentske organizacije SDS, ki je bila nekaj let kasneje na čelu študentske revolte v Zahodni Nemčiji.*